Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

O‘ZBEK VA XITOY BOLALAR PROZASIDA MILLIY TARBIYA VA AN’ANALAR KONSEPSIYASINING QIYOSIY-TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ro‘zmatova Sabrina
Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti
, Magistr bosqichi, Lingvistika:xitoy
tili yo’nalishi 1-kurs talabasi
sabrina.ruzmatova77@icloud.com
Feruza Mirzabekovna
Ilmiy rahbar: PhD
https://doi.org/10.5281/zenodo.23102136

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek va xitoy bolalar prozasida milliy tarbiya va an’analar konsepsiyasining badiiy ifodasi qiyosiy-tipologik hamda lingvomadaniy nuqtayi nazardan tadqiq etiladi. Tadqiqot uchun o‘zbek bolalar adabiyotidan Xudoyberdi To‘xtaboyevning «Sariq devni minib» romani va G‘afur G‘ulomning «Shum bola» qissasi, xitoy bolalar adabiyotidan esa Ye Shengtaoning (叶圣陶) «稻草人» (Dàocǎorén), Bing Sinning (冰心) «小桔灯» (Xiǎo jú dēng) hamda Zhang Tianyining (张天翼) «大林和小林» (Dàlín hé Xiǎolín) asarlari tanlab olindi. Asarlardagi oila, ota-ona va farzand munosabatlari, mehnatsevarlik, bilim, halollik, insonparvarlik, umid, ijtimoiy mas’uliyat va milliy o‘zlik kabi tarbiyaviy konseptlar qiyoslanadi. Tahlil davomida bir xil umuminsoniy qadriyatlarning turli tarixiy-madaniy muhitlarda turlicha badiiy modellashtirilishi aniqlanadi. Xitoy tilidagi 孝 (xiào), 家庭 (jiātíng), 勤劳 (qínláo), 祖国 (zǔguó) kabi konseptlar o‘zbek tilidagi ota-onaga hurmat, oila, mehnatsevarlik va Vatan tushunchalari bilan qiyoslanadi. Maqolada asarlardagi konkret syujet epizodlari asosida tarbiyaviy g‘oyaning obraz, predmet, harakat va badiiy detal orqali berilishi ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: bolalar prozasi, bolalar adabiyoti, milliy tarbiya, milliy qadriyat, an’ana, qiyosiy-tipologik tahlil, lingvomadaniyat, konsept, oila, mehnatsevarlik, xitoy adabiyoti, o‘zbek adabiyoti.

Abstract

This article examines the comparative-typological and linguocultural features of national upbringing and traditions in Uzbek and Chinese children's prose. The study focuses on Xudoyberdi Tokhtaboyev's "Sariq devni minib", Gafur Ghulam's "Shum bola", Ye Shengtao's "稻草人", Bing Xin's "小桔灯", and Zhang Tianyi's "大林和小林". The analysis explores family relations, respect for elders, diligence, education, humanism, responsibility, hope, and national identity. Particular attention is paid to the way similar universal values are represented through culturally specific characters, settings, objects, and narrative conflicts.

Keywords: children's prose, children's literature, national upbringing, traditions, values, comparative typology, linguoculturology, Chinese literature, Uzbek literature.

Kirish

Bolalar adabiyoti har bir xalqning ma’naviy-madaniy tajribasini yosh avlodga yetkazuvchi muhim badiiy institutlardan biridir. Bola badiiy matnni o‘qish jarayonida nafaqat voqea va qahramonlarni kuzatadi, balki yaxshilik va yomonlik, mas’uliyat va beparvolik, mehnat va dangasalik, oila va jamiyat, shaxs va Vatan kabi munosabatlarni ham idrok etadi. Shu ma’noda bolalar prozasi estetik vazifa bilan bir qatorda tarbiyaviy va madaniy xotirani saqlash vazifasini ham bajaradi.

O‘zbek bolalar adabiyotida xalqning og‘zaki ijodiy an’analari, oilaviy tarbiya, mahalla muhiti, kattalarga hurmat, mehnatsevarlik, halollik, do‘stlik va vatanparvarlik kabi tushunchalar turli janr va obrazlar orqali ifodalangan. Xudoyberdi To‘xtaboyevning «Sariq devni minib» asari sarguzasht va fantastika vositasida bolaning xato, tajriba va xulosa chiqarish jarayonini ko‘rsatishi bilan, G‘afur G‘ulomning «Shum bola» qissasi esa bolalikni murakkab ijtimoiy muhit bilan bog‘lab tasvirlashi bilan ahamiyatlidir. «Sariq devni minib»ning asosiy qahramoni Hoshimjon sehrli qalpoqcha yordamida turli sarguzashtlarni boshdan kechiradi; manbalarda asarning tarbiyaviy yo‘nalishi mehnatsevarlik, ilm olish va rostgo‘ylik bilan bog‘lanadi [1].

Xitoy bolalar adabiyotida ham tarbiyaviylik muhim o‘rin tutadi, biroq zamonaviy tadqiqotlar ota-ona va bola munosabatlarining an’anaviy qat’iy itoat modelidan tobora xilma-xil shakllarga o‘tganini ko‘rsatadi. Fang Xiangshu va Bi Lijun 1978–2014-yillardagi xitoy bolalar adabiyotida ota-ona obrazlari va ota-ona–farzand munosabatlarining rang-baranglashganini, bu jarayon an’anaviy stereotiplardan uzoqlashish bilan birga kechganini ta’kidlaydi [2].

Maqolaning maqsadi — o‘zbek va xitoy bolalar prozasida milliy tarbiya va an’analar konsepsiyasining umumiy tipologik belgilarini hamda milliy-madaniy o‘ziga xosliklarini aniqlash. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: 1) tanlangan asarlardagi tarbiyaviy konseptlarni aniqlash; 2) konkret syujet epizodlari va obrazlar orqali ularning ifodasini tahlil qilish; 3) o‘zbek va xitoy matnlaridagi oila, mehnat, bilim, insonparvarlik va milliy o‘zlik modellarini qiyoslash; 4) xitoycha konseptlarning lingvomadaniy mazmunini izohlash; 5) milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o‘zaro munosabatini aniqlash.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, qiyosiy-tarixiy, tavsifiy, matniy va lingvomadaniy tahlil metodlaridan foydalanildi. Qiyosiy-tipologik yondashuv ikki adabiy tizimda bir-biriga yaqin tarbiyaviy g‘oyalar qanday badiiy shakl olishini aniqlashga xizmat qiladi. Matniy tahlilda qahramonning harakati, predmet-detal, syujetdagi sinov va yakuniy xulosa o‘rtasidagi bog‘lanish ko‘rib chiqildi.

Lingvomadaniy tahlilda xitoy tilidagi **孝** (xiào), **家庭** (jiātíng), 长辈 (zhǎngbèi), **勤**劳 (qínláo), **学**习 (xuéxí), **祖国** (zǔguó), **友**谊 (yǒuyì) kabi birliklar oddiy lug‘aviy ekvivalentlar sifatida emas, balki madaniy mazmun tashuvchi birliklar sifatida ko‘rildi. Bunda **孝** (xiào) tushunchasini faqat «hurmat» bilan cheklash mumkin emasligi, uning farzandlik mas’uliyati va avlodlararo axloqiy aloqalar bilan bog‘liqligi hisobga olindi.

1. O‘zbek bolalar prozasida milliy tarbiya: Hoshimjon va Qoravoy obrazlari

1.1. «Sariq devni minib»: xato va tajriba orqali tarbiya

Xudoyberdi To‘xtaboyevning «Sariq devni minib» romani bolalar prozasida tarbiyaviy g‘oyani sarguzasht, fantastika va yumor bilan birlashtirgan asarlardan biridir. Asar 1968-yilda nashr etilgan va

uning markaziy qahramoni Hoshimjon sarguzashtga moyil, sho‘x va xayolparast bola sifatida tasvirlanadi [1].

Hoshimjonning sehrli qalpoqchaga ega bo‘lishi syujetdagi fantastik imkoniyat bo‘lsa-da, uning tarbiyaviy vazifasi bundan kengroq. Qahramon sehr yordamida oson yo‘l bilan natijaga erishish mumkin, deb o‘ylaydi. Shu orqali asar bolalarning «tez va oson muvaffaqiyat» haqidagi tasavvurini sinovdan o‘tkazadi. Hoshimjon turli vaziyatlarga tushar ekan, bilim, tajriba, mehnat va mas’uliyatning o‘rnini sehrli vosita to‘liq almashtira olmasligini anglaydi.

Bu yerda milliy tarbiya konsepsiyasi bevosita nasihat shaklida emas, balki qahramonning boshidan kechirgan tajribasi orqali beriladi. Shu sababli tarbiyaviy g‘oya bolaning psixologik idrokiga yaqinlashadi. Qahramon xato qiladi, vaziyatdan chiqishga urinadi, ba’zan kulgili holatga tushadi va natijada xulosa chiqaradi.

Asardagi tayanch birliklar:

• “sehrli qalpoqcha” — oson imkoniyat va bolaning xayoliy kuchga ishonchi ramzi;
• “Hoshimjon” — tajriba orqali ulg‘ayuvchi bola obrazi;
• “ilm / o‘qish” — shaxsiy rivojlanishning barqaror vositasi;
• “mehnat” — natijaga erishishning real sharti;
• “rostgo‘ylik” — tarbiyaviy yakunning axloqiy mezoni.

1.2. «Shum bola»: topqirlik va murakkab ijtimoiy muhit

G‘afur G‘ulomning «Shum bola» qissasi Qoravoy obrazi orqali bolalikni faqat beg‘ubor va quvnoq davr sifatida emas, balki ijtimoiy sharoit bilan bog‘liq murakkab tajriba sifatida tasvirlaydi. Manbalarda qissadagi voqealar 1920-yillar muhiti bilan bog‘lanishi va asarda bolalik, ijtimoiy muhit hamda turli qahramonlar o‘rtasidagi munosabatlar yoritilishi qayd etiladi [3].

Qoravoyning topqirligi va tez moslashishi uning ijobiy qobiliyatidir, biroq bu qobiliyatning o‘zi avtomatik ravishda axloqiy mukammallikni anglatmaydi. Qissa shu jihatdan tarbiyaviy jihatdan murakkab: bola hayotning turli qatlamlarini ko‘radi, kattalar dunyosidagi ziddiyatlarga duch keladi va o‘z tajribasi orqali jamiyatni anglay boshlaydi.

«Shum bola»dagi milliy koloritni kuchaytiruvchi muhim qatlam — realiyalar va xalqona nutqdir. 2026-yilda e’lon qilingan lingvokulturologik tadqiqotda asardagi realiyalar o‘zbek xalqining turmush tarzi, urf-odatlari, ijtimoiy muhiti va madaniy qadriyatlarini aks ettirishi, ular matnda milliy kolorit yaratishi ta’kidlangan [4].

Demak, «Shum bola»da milliy tarbiya faqat «to‘g‘ri xulq»ni targ‘ib qilish bilan cheklanmaydi. U bolaning milliy muhitni — til, urf-odat, kundalik hayot va ijtimoiy munosabatlarni — bevosita boshdan kechirishi orqali shakllanadi.

2. Xitoy bolalar prozasida milliy tarbiya va an’ana

2.1. 叶圣陶 — «稻草人»: rahm-shafqat va ijtimoiy mas’uliyat

Ye Shengtaoning «稻草人» (Dàocǎorén — «Somon odam») asari Xitoy zamonaviy bolalar adabiyotining muhim namunalaridan biridir. Tadqiqotlarda Ye Shengtaoning «稻草人» turkumidagi ertaklari bolalar ta’limi, ijtimoiy muhit va insoniy muammolarni birlashtirishi qayd etilgan [5].

Asarning markazidagi 稻草人 (dàocǎorén) — daladagi somon qo‘riqchi — inson emas, biroq u atrofidagi odamlarning azob-uqubatini ko‘rish va ularga befarq bo‘lmaslik nuqtayi nazaridan insoniylashtirilgan obrazdir. Shu badiiy usul tarbiyaviy konsepsiyani bevosita «bola bunday bo‘lishi kerak» shaklida emas, balki kuzatuvchi obrazning ichki iztirobi orqali beradi.

Bu asarni o‘zbek bolalar prozasidagi mehnat va insonparvarlik mavzulari bilan qiyoslaganda, umumiy nuqta insonning boshqalarning taqdiriga befarq bo‘lmasligi ekani ko‘rinadi. Farq esa badiiy modelda: To‘xtaboyevda bola — voqealar markazidagi faol subyekt bo‘lsa, Ye Shengtaoda predmetga yaqinlashtirilgan ramziy qahramon kuzatish va ichki iztirob orqali axloqiy savol tug‘diradi.

Konseptual birlik: 稻草人 (dàocǎorén) — “somon odam”. Badiiy vazifasi: kuzatuvchi, himoya qilish istagi va insoniy rahm-shafqatning ramziy markazi.

2.2. 冰心 — «小桔灯»: oila, jasorat va umid

Bing Sinning «小桔灯» (Xiǎo jú dēng — «Kichik apelsin chirog‘i») asari 1957-yilda yaratilgan bo‘lib, 1945-yilgi Chongqing muhiti bilan bog‘liq voqealar asosida qurilgan. Manbalarda asarda og‘ir sharoitda yashayotgan kichik qizchaning onasiga g‘amxo‘rligi, telefon orqali yordam izlashga urinishi va ketayotgan mehmon uchun kichik chiroq tayyorlashi tasvirlanishi qayd etiladi [6; 7].

Maqolamiz uchun ayniqsa muhim epizod — qizchaning onasi kasal bo‘lgan sharoitda mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishi va yakunda kichik chiroq tayyorlab berishidir. Bu ikki harakat bir-birini to‘ldiradi: birinchisi — oilaviy mas’uliyat, ikkinchisi — begona insonga nisbatan mehr va g‘amxo‘rlik.

Asarning markaziy ramzi bo‘lgan «小桔灯» — kichik apelsin chirog‘i — konkret predmetdan umid va yorug‘lik ramziga ko‘tariladi. Manbalarda ham uning qizchaning jasorat, xotirjamlik va umid bilan bog‘liq ruhiy holatini ifodalashi ta’kidlangan [6].

Asardan qisqa original ibora sifatida qizchaning chiroqni berish paytidagi: “天黑了，路滑，这盏小橘灯照你上山吧！” jumlasini keltirish mumkin. Pinyin: “Tiān hēi le, lù huá, zhè zhǎn xiǎo jú dēng zhào nǐ shàng shān ba!” Mazmuni: “Kun qorong‘i, yo‘l sirpanchiq, mana shu kichik chiroq tog‘ga chiqishingizga yorug‘lik bersin.” Bu qisqa jumla qizchaning yoshiga nisbatan katta mas’uliyat va g‘amxo‘rligini badiiy jihatdan mujassamlashtiradi.

Lingvomadaniy tahlil: 小桔灯 (xiǎo jú dēng) — “kichik apelsin chirog‘i”. Predmet nomi matnda faqat buyum emas, umid, yorug‘lik va insoniy mehrni birlashtiruvchi ramziy birlikka aylanadi.

2.3. 张天翼 — «大林和小林»: mehnat va ijtimoiy tengsizlik

Zhang Tianyining «大林和小林» (Dàlín hé Xiǎolín) asari Xitoy modern bolalar adabiyotining muhim namunalaridan bo‘lib, 1930-yillar boshida yaratilgan. China Writers Association nashridagi tadqiqotda asar 1933-yilda alohida kitob shaklida chiqqani va unda ikki aka-ukaning keskin farqlangan taqdiri orqali ijtimoiy tanqid kuchaytirilgani qayd etiladi [8]. 2026-yilgi ilmiy maqola ham asarning satira va mubolag‘a orqali ijtimoiy tanqidiy narrativ qurganini ko‘rsatadi [9].

Dalin va Xiaolinning taqdirlari parallel berilishi tarbiyaviy g‘oyani juda aniq ko‘rsatadi: bir qahramon tayyor qulaylik va boylik ta’sirida dangasalik, ochko‘zlik va fikrlamaslik tomon boradi; ikkinchisi esa og‘ir sharoitlarda faol, jasur va mustaqil bo‘lib shakllanadi. Bu yerda mehnat faqat iqtisodiy faoliyat emas, insonning o‘zligini saqlash vositasi sifatida ham modellashtiriladi.

Qiyosiy jihatdan bu model «Sariq devni minib» bilan yaqin: har ikki asarda qahramonning «oson yo‘l»ga munosabati sinovdan o‘tkaziladi. Biroq badiiy mexanizm boshqacha. To‘xtaboyevda fantastik qalpoqcha orqali bolaning individual xatosi kulgili-sarguzashtli shaklda ochilsa, Zhang Tianyida ikki aka-ukaning qarama-qarshi taqdiri ijtimoiy satira va mubolag‘a asosida quriladi [8; 9].

Asosiy birliklar: 大林 (Dàlín) — Dalin; 小林 (Xiǎolín) — Xiaolin; 劳动 (láodòng) — mehnat; 勤劳 (qínláo) — mehnatsevarlik. Bu birliklar asarning axloqiy va ijtimoiy qarama-qarshiligini tushunishda muhim.

3. Oila va avlodlar munosabati: 孝 va ota-ona hurmati

Oila tushunchasi ikki adabiy an'anadagi asosiy kesishish nuqtalaridan biridir. O'zbek bolalar adabiyotida ota-ona, qarindosh, katta avlod va mahalla bolaning ijtimoiylashuvi bilan bog'liq muhitni tashkil etadi. Xitoy madaniy kontekstida esa 孝 (xiào) konsepti ota-onaga hurmat va farzandlik mas'uliyati bilan bog'liq bo'lgan tarixiy-axloqiy tushuncha sifatida alohida ahamiyatga ega.

Biroq zamonaviy xitoy bolalar adabiyotini faqat an'anaviy itoatkorlik modeli orqali tushuntirish yetarli emas. Fang va Bi tadqiqoti 1978–2014-yillardagi asarlarda ota-ona va farzand munosabatlari ancha xilma-xil tasvirlanganini ko'rsatadi. Mualliflar an'anaviy ota-ona hokimiyati stereotiplaridan uzoqlashish va zamonaviy ijtimoiy o'zgarishlarning bolalar adabiyotidagi aksini tahlil qiladilar [2].

Shu sababli qiyosiy tahlilda «o'zbeklarda hurmat bor, xitoylarda ham hurmat bor» degan sodda parallel yetarli emas. Muhim masala — hurmatning qaysi syujet vaziyatida, qaysi til birligi bilan, qaysi obraz orqali va qanday axloqiy natija bilan berilayotganidir.

4. Asarlardagi asosiy tarbiyaviy konseptlarning qiyosiy jadvali

Konsept	O'zbek prozasi	Xitoy prozasi	Xitoycha birlik	Tipologik natija
Oila	Ota-ona, qarindoshlik, mahalla muhiti	Ota-ona–farzand, oilaviy mas'uliyat	家庭 jiātíng	Tarbiya muhiti sifatida umumiy
Kattalarga hurmat	Katta avlodga ehtirom	Avlodlar ierarxiyasi va zamonaviylashuvi	长辈 zhǎngbèi	Umumiy qadriyat, turli ijtimoiy model
Farzandlik mas'uliyati	Ota-ona roziligi va g'amxo'rlik	孝 konsepti	孝 xiào	Madaniy mazmuni turlicha
Mehnatsevarlik	Halol mehnat, tirishqoqlik	Mehnat va ijtimoiy adolat	勤劳 qínláo	Umuminsoniy axloqiy mezon
Bilim	O'qish va o'z ustida ishlash	学习 va shaxsiy rivoj	学习 xuéxí	Tarbiyaning universal vositasi
Insonparvarlik	Mehr, yordam, xalqona hamdardlik	Rahm-shafqat va ijtimoiy mas'uliyat	善良 shànliáng	Umumiy axloqiy mazmun
Vatan	Ona Vatan, milliy o'zlik	祖国 va milliy identitet	祖国 zǔguó	Milliylikning badiiy ko'rinishi
Umid	Qiyinchilikdan chiqish, matonat	光明 guāngmíng va umid ramzlari	光明 guāngmíng	Ramziy ifoda farqlanadi

5. Konkret epizodlar asosida qiyosiy tahlil

5.1. "Oson yo'l" modeli: Hoshimjon va Dalin

Birinchi tipologik juftlik Hoshimjon va Dalin obrazlari orqali ko'rinadi. Hoshimjon sehrli qalpoqchadan foydalanib, hayotdagi ayrim qiyinchiliklarni osonlashtirishni istaydi. Dalin esa tayyor boylik va qulay hayotga ega bo'lgach, mehnat va mustaqil fikrlashdan uzoqlashadi. Har ikkala holatda ham tayyor yoki oson imkoniyatning o'zi insonni komil qilmasligi ko'rsatiladi.

Farq shundaki, Hoshimjonning yo'li komik-sarguzashtli o'zgarish orqali, Dalinning yo'li esa keskin satirik qarama-qarshilik orqali beriladi. Bu ikki usul turli milliy adabiy an'analarda bir xil tarbiyaviy masalani turlicha estetik vosita bilan ifodalash mumkinligini ko'rsatadi.

5.2. “Yorug‘lik” modeli: 小桔灯 va umid

«小桔灯»da kichik chiroq konkret predmet sifatida yaratiladi, biroq u matn yakuniga kelib qizchaning ichki kuchini va kelajakka ishonchini ifodalovchi ramzga aylanadi. Tadqiqotlarda ham chiroqning umid va yorug‘lik ramzi sifatidagi vazifasi qayd etilgan [6; 7].

Bu modelni o‘zbek bolalar prozasidagi qiyinchilikdan chiqish va sabr motivlari bilan qiyoslash mumkin. O‘zbek matnlarida ham predmet yoki voqea qahramonning ichki kuchini ko‘rsatishi mumkin, biroq xitoy matnida 小桔灯 kabi predmetning nomi bevosita badiiy ramzga aylanib, butun asar mazmunini birlashtiradi.

5.3. “Kuzatuvchi” modeli: 稻草人 va insoniy mas’uliyat

«稻草人»dagi somon odam atrofidagi voqealarni ko‘radi va insonlarning og‘ir ahvoliga befarq qola olmaydi. Bu obraz orqali bolaga faqat o‘z manfaatini emas, boshqalarning taqdirini ham ko‘ra bilish zarurligi singdiriladi. 2021-yilgi tadqiqotda asarning bolalar tarbiyasi bilan bog‘liq g‘oyalari, jumladan oilaviy va maktab ta’limi masalalari ham tahlil qilingan [5].

O‘zbek bolalar prozasidagi do‘stga yordam, kattaga hurmat yoki boshqalarning og‘irini yengil qilish motivlari bilan qiyoslanganda, tipologik umumiylik — empatiya va mas’uliyat. Milliy farq esa obrazning qurilishida: o‘zbek prozasida bu ko‘pincha bola yoki real inson obrazi orqali, Ye Shengtaoda esa personifikatsiyalangan predmet orqali beriladi.

6. Milliy an’analar va milliy kolorit

Milliy an’ana bolalar prozasida faqat bayram yoki marosimlarni tasvirlash bilan chegaralanmaydi. U til, realiya, ovqat, kiyim, uy-joy, qarindoshlik atamalari, murojaat shakllari, maqol va xalqona iboralar, mahalla yoki qishloq muhiti kabi ko‘plab elementlar orqali yaratiladi.

«Shum bola» bo‘yicha yangi lingvokulturologik tadqiqotda realiyalar xalq turmush tarzi, urf-odatlar, ijtimoiy muhit va madaniy qadriyatlarni aks ettirishi, milliy kolorit yaratishi ko‘rsatilgan [4]. Bu fikr maqolamizning asosiy tezislaridan birini qo‘llab-quvvatlaydi: milliy tarbiya mazmunini faqat mavzu darajasida emas, matnning til qatlamida ham izlash kerak.

Xitoy matnlarida ham milliy koloritni oilaviy atamalar, bayramlar, qishloq va shahar muhitlari, milliy tarixiy xotira, madaniy ramzlar va an’anaviy axloqiy tushunchalar orqali kuzatish mumkin. Ayniqsa 孝, 长辈, 家庭 kabi birliklar faqat lug‘aviy ma’no emas, madaniy assotsiatsiyalarni ham faollashtiradi.

7. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi

Qiyosiy tahlilning muhim natijasi shundan iboratki, milliylik va umuminsoniylik bir-biriga qarama-qarshi tushunchalar sifatida emas, o‘zaro bog‘liq qatlamlar sifatida namoyon bo‘ladi. Masalan, ota-onaga hurmat umuminsoniy qadriyat bo‘lishi mumkin, ammo uning badiiy modeli har bir xalqda o‘ziga xos tarixiy-madaniy mazmun bilan boyiydi.

Xitoy adabiyotida 孝 (xiào) konsepti tarixiy jihatdan Konfutsiylik axloqi bilan bog‘liq bo‘lsa, o‘zbek adabiyotida ota-ona hurmati islomiy-ma’naviy qadriyatlar, mahalla madaniyati va xalqona tarbiya bilan birikadi. Biroq badiiy matnlar darajasida ikkala model ham bolada g‘amxo‘rlik, mas’uliyat va avlodlararo aloqani qadrlash tuyg‘usini shakllantirishga xizmat qilishi mumkin.

Xuddi shunday, mehnatsevarlik ham umumiy qadriyat. Xitoy tilidagi 勤劳 (qínláo) va o‘zbek tilidagi «mehnatsevarlik» bir-biriga yaqin, biroq asar kontekstida ularning ma’nosi qahramonning ijtimoiy sharoiti va muallifning badiiy maqsadiga qarab o‘zgaradi.

8. Asarlararo umumlashtiruvchi model

Tadqiqot natijalarini quyidagi model orqali umumlashtirish mumkin: milliy tarbiya → oilaviy va ijtimoiy muhit → qahramonning sinovi → axloqiy tanlov → tajriba → xulosa. O‘zbek va xitoy asarlarida ushbu zanjirning ayrim bo‘g‘inlari kuchliroq yoki zaifroq bo‘lishi mumkin, biroq bola qahramonining rivojlanishi ko‘pincha harakat va tajriba bilan bog‘langan.

«Sariq devni minib»da bu zanjir Hoshimjonning fantastik vosita bilan bog‘liq tajribasi orqali; «大林和小林»da ikki aka-ukaning parallel taqdiri orqali; «小桔灯»da kichik qizchaning oilaviy mas’uliyati va chiroq yasashi orqali; «稻草人»da esa kuzatuvchi obrazning inson azobini ko‘rishi orqali quriladi. «Shum bola»da esa bolaning turli ijtimoiy qatlamlar bilan to‘qnashuvi uning hayotiy tajribasini shakllantiradi.

Xulosa

O‘zbek va xitoy bolalar prozasining qiyosiy-tipologik tahlili ikki adabiy an’anada milliy tarbiya konsepsiyasi umuminsoniy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liq ekanini ko‘rsatadi. Oila, kattalarga hurmat, mehnatsevarlik, bilim, halollik, insonparvarlik, do‘stlik va umid kabi tushunchalar har ikki adabiy makonda muhim tarbiyaviy vazifa bajaradi. Biroq ularning badiiy ifodasi milliy tarix, madaniy xotira, ijtimoiy sharoit va adabiy an’ana bilan belgilanadi.

O‘zbek prozasida «Sariq devni minib» Hoshimjonning xatolari va tajribasi orqali bilim, mehnat va rostgo‘ylik masalalarini ochsa, «Shum bola» Qoravoyning murakkab hayotiy muhiti orqali bolaning ijtimoiylashuvi va milliy muhitni anglash jarayonini ko‘rsatadi. Xitoy prozasida «稻草人» insoniy rahm-shafqat va ijtimoiy mas’uliyatni ramziy obraz orqali, «小桔灯» oilaviy g‘amxo‘rlik va umidni kichik chiroq ramzi orqali, «大林和小林» esa mehnat va ijtimoiy adolatni qarama-qarshi aka-uka taqdiri orqali ifodalaydi.

Eng muhim tipologik xulosa shuki, milliy tarbiya tayyor nasihatlar yig‘indisi emas. U badiiy matnda qahramonning tanlovi, xatosi, boshidan kechirgan sinovi, oilaviy munosabati, atrof-muhit va til birliklari orqali shakllanadi. Shu sababli o‘zbek va xitoy bolalar prozasini qiyosiy o‘rganish nafaqat ikki adabiyotdagi o‘xshashliklarni aniqlash, balki milliy qadriyatlarning qanday qilib badiiy va lingvomadaniy shaklga aylanishini ko‘rsatish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. To‘xtaboyev, X. Sariq devni minib. Toshkent. Asar haqida bibliografik va mazmuniy ma’lumot: Asarlar.uz.
2. Fang, X., Bi, L. Parents and Parent–Child Relationships in Contemporary Chinese Children’s Literature (1978–2014). In: Asian Children’s Literature and Film in a Global Age: Local, National, and Transnational Trajectories. Palgrave Macmillan, 2020, pp. 51–69. DOI: 10.1007/978-981-15-2631-2_3.
3. G‘afur G‘ulom. Shum bola. Toshkent.
4. Navro‘zova, A. A. “Shum bola” asaridagi realiyalarning lingvokulturologik tahlili. Zenodo, 2026.
5. Wang Ye, Yu Ning. 论叶圣陶《稻草人》中的儿童教育思想. Creativity and Innovation (Chinese version), 2021, 5(11), 121–122. DOI: 10.12184/wspcyycx2WSP2516-415551.20210511.
6. 冰心. 小桔灯. 1957. Asar mazmuni va nashr ma’lumotlari bo‘yicha manbalar.

7. 陈秋蓉. 论冰心散文《小桔灯》的情感特点. 青年文学家, 2012, №14.
8. 胡嘉. 中国儿童文学的民族叙述. 文艺报, 2015-01-14.
9. 胡馨元. 讽刺与夸张：张天翼童话《大林和小林》的批判性叙事建构. 今古文创, 2026, №28, 17–19. DOI: 10.20024/j.cnki.CN42-1911/I.2026.28.005.
10. 张天翼. 大林和小林. 上海现代书局初版, 1933；后有多种再版.
11. 叶圣陶. 稻草人. 现代儿童文学经典作品；相关思想研究见钟佳晨, 叶圣陶《稻草人》系列童话的思想探析, 2021.
12. Fang, X., Bi, L. Chinese children's literature and moral education: parents and parent-child relationships in contemporary children's literature. Springer/Palgrave Macmillan, 2020.
13. **Elektron manbalar**
14. https://research.monash.edu/en/publications/parents-and-parentchild-relationships-in-contemporary-chinese-chi/
15. https://www.researchgate.net/publication/339762839_Parents_and_Parent-Child_Relationships_in_Contemporary_Chinese_Children%27s_Literature_1978-2014
16. https://wyb.chinawriter.com.cn/content/201501/14/content15635.html
17. https://jgwc.cbpt.cnki.net/portal/journal/portal/client/paper/15445b7162a8e38652fc4ef78bb2435f
18. https://www.wsp-publishing.com/en/article/doi/10.12184/wspcyycx2WSP2516-415551.20210511/
19. https://m.fx361.com/news/2012/1231/26288438.html
20. https://dfz.cq.gov.cn/zqlswh/rwby_417819/202410/t20241005_13682755.html
21. https://zenodo.org/records/19264752
22. https://asarlar.uz/kitob/sariq-devni-minib